

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

MAXSUS SON (2021-yil, MAY)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2021

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021, MAXSUS SON

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda qarori bilan **pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruri nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.**

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 6 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy

Elektron manzil: ped_mahorat@umail.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas'ul kotib: Hamroyev Alijon Ro'ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori

Begimqulov Uzogboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudov Mels Hasanovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G'arbiy Universitet, Bolgariya)

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdıyev Durdımurad Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nozir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharopovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Otabek Siddiqovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

МУНДАРИЖА

МУСИҚА	5
Бахром МАДРИМОВ. Из истории макомов	5
Ismatilla QUDRATOV, Azamat RAJABOV. Talabalarni dirijorlik faoliyatiga tayyorlash tizimi va uning samaradorligi	8
Davton RUZIYEV. Ansambli ijrochilarida obrazli musiqiy tafakkurni shakllantirish	11
Rajabov TUXTASIN. Uzluksez ta'lim tizimida buxoro bolalar folklor kushiklarini urgatish jarasining samaradorligi	16
Ulug'bek MIRSHAYEV. O'quvchi-yoshlarni musiqa orqali komil inson qilib tarbiyalash	20
Shoira NOROVA. O'zbek an'anaviy qo'shiqchiligida ustoz-shogird ijro yo'llari	23
Ibrogim KAYUMOV. San'atning turlari va ularning tarbiyaviy ahamiyati	25
Farrux NURIJLAEV, Nigora NURIJLAEVA. Buxoro folklor kushiklarining uziga xos ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyati	28
Ilxom QUSHAEV, Isлом AXTAMOV. Musikey pedagogik ta'limda an'anaviy musikay merosning urini	32
To'liqinjon MUXAMEDOV. Umumta'lim maktablarining musiqa to'garaklarida qo'shiq o'rgatish usullari	35
O'g'iloy RAMAZONOVA. An'anaviy xonandalik va hozirki san'ati	38
Malohat RAHMATOVA. Umumta'lim maktablarida xalq musiqa ijodiyoti ansamblini tashkil etish yo'llari	41
Sherzod SHAMSIEV. Maktab o'quvchilarida musiqa ijodkorlik malakasini o'stirish yo'llari	44
Komil XOLIQOV. Musiqa ta'limida ustoz-shogird munosabati	46
Zarnigor ALAYEVA. Xalq qo'shiqlari asosida boshlangich sinf o'quvchilarining nutqiy malakasini o'stirish	49
Sadritdin GULOV. Umumta'lim maktablarida musiqa to'garagini tashkil etish metodlari	51
O'ktam IBODOV. O'quvchilarning musiqiy badiiy didini o'stirishga qo'yiladigan talablar	53
Ravshan RAXIMOV. O'quvchilarning musiqiy his-tuyg'usini rivojlantirish va takomillashtirish jarayoni	55
Nurbek RAHMATOV, Vazira ATAeva. Fortepiano fanini o'qitishdagi innovatsiyalar va ilg'or xorijiy tajribalar	58
Maxsuda AXMEDOVA. Uquvchilarda uzbek musiqa folklor haqidagi tasavvurlarni shakllantirishning psixologik asoslari	61
Maxsuda AXMEDOVA. Uquvchilarda uzbek musiqa folklori haqidagi tasavvurlarni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik muammolari	64
TASVIRIY SAN'AT	66
Nodir YADGAROV. Bujajak chizmachilik o'qituvchilarining kasbiy kunlikmalarini kompyuter animatsion modellar vositasida shakllantirish muammolari	66
Tolib SOBIROV. Tasviriy san'atni o'qitishda zamonaviy texnologiyalarni qo'llashning maqsad va vazifalari	69
Dilshod MAMATOV. Umumiyy urta ta'lim maktab chizmachilik darslarida kompyuter grafikasidan foydalanish metodikasi	72
Dilshod MAMATOV, Sevara NURMURODOVA. Oliy ta'lim tizimida talabalarining tasviriy san'at fanlaridan mustaqil ta'lim jarayonini tashkil qilish muammolari	75
Dilshod MAMATOV, Zarnigor RO'ZIMURODOVA. Chizmachilik darslarida kompyuter texnologiyalaridan foydalanib o'quvchilarning estetik madaniyatini rivojlantirish muammolari	77
Suxrob ABDULLAEV. Kreativniy podhod k osnovam risunka buduyshch spetsialistov napravleniya obrazovaniya izobrazitel'nogo iskusstva i inzhenernoy grafiki	81
Barot AZIMOV. Tasviriy san'at ta'limida pedagogik texnologiyalar	84
Muzaffar AVLIYAKULOV. Talabalarining bilimlarini tezkor baholashda individual test topshiriqlaridan foydalanish, ularni nazorat qilish va baholash	88
Shodijon BAKAYEV, Sherozjon SHOKIROV. Xalq amaliy bezak san'ati fanini o'qitish orqali yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish	91
Gulnora XAKIMOVA. Maktablarda tasviriy san'at darslarini tashkil etishda uquvchilarning kreativlik kobilantlarini rivojlantirish	95
Muxait AZIMOVA. Buxoro davlat universiteti tuzilmasidagi "Qatag'on kurbonlari хотираси" muzeyi faoliyati va universitet ravnaqi iylida kushgan hissasi	101
Mubayyo AZIMOVA. Tasviriy san'at mashg'ulotlarini tashkil etishning samarali shakllaridan biri sifatida treninglardan foydalanish	105

Akmal AMINOV. Autocad grafik dasturida geometrik obyektning koordinatalarini kiritishning o'ziga xos usullari	109
Жаҳонгир БАТЫРОВ. Средневековые миниатюры в классической литературе востока	114
Шахноза ИБАДУЛЛАЕВА. Художественные способности в обучении изобразительному искусству.....	117
Nigora IBATOVA. Yangi pedagogik texnologiyalarni tasviriy san'at mashg'ulotlarida qo'llash usullari ...	120
Boburmirzo KO'KIYEV. Yordamchi proyeksiyalash usulida pozitsion masalalarni yechishning metodik qulayligi.....	124
Азиза МУСИНОВА, Норжон ХАМРАЕВА. Декоративно-прикладное искусство в современном художественном пространстве.....	127
Nafisa AVLIYAKULOVA. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarni tasviriy-ijodiy faoliyatga jalb etish	132
Гулшод ОСТОНОВА. Умумий ўрта таълим мактаб ўқувчиларида тасвирий санъат асарларининг идрок ва тасаввур қилинишини ривожлантириш муаммоси ва ўзбекистонлик олимлар томонидан ўрганилганлик ҳолати	135
Наргиза РАФИЕВА. Бошланғич синф тасвирий санъат дарсларида Камолиддин Бехзод меросининг аҳамияти.....	139
Sharofat SOBIROVA. Chizmachilik fanini o'qitishda talabalarni mustaqil ijodiy faoliyatga jalb qilishda konstruktiv loyihalash masalaridan foydalanishning metodik asoslari	142
Oybek SHOMURODOV. Tasviriy sa'nat darslarida manzara janri orqali o'quvchilar ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	145
Avazjon SHUKUROV. Chizmachilikda loyihalash va ijodkorlik grafik tayyorgarlikning texnik ahamiyati	149
Феруза МАМУРОВА. Компетентли ёндашув таълим олувчининг касбий сифатларини шакллантириш	152
Шерали АВЕЗОВ. Бўлажак тасвирий санъат ўқитувчилари креатив компетентлигини шакллантириш муаммосининг назарий таҳлили.....	155

Sharofat SOBIROVA

Buxoro davlat universiteti
tasviriy san'at va mahandislik grafikasi
kafedrası o'qituvchisi**CHIZMACHILIK FANINI O'QITISHDA TALABALARNI MUSTAQIL IJODIY
FAOLIYATGA JALB QILISHDA KONSTRUKTIV LOYIHALASH MASALARIDAN
FOYDALANISHNING METODIK ASOSLARI**

Maqolqda talabalarda mustaqil ijodiy faoliyatni rivojlantirish jarayonlarida konstruktiv loyihalash masalaridan foydalanishning metodik asoslari ko'rsatib berilgan. Konstruksiyalashga o'rgatishda tavsiya qilinadigan ma'lum ish turlarining tahlillari keltirilgan.

Kalit so'zlar: detal, grafik faoliyat, ijodiy fikrlash, loyiha, obyekt, loyihalash elementlari, konstruktiv o'zgartirish.

В статье рассмотрено методические основы использования конструктивных задач проектирования в процессе развития самостоятельной творческой деятельности студентов. Представлен анализ некоторых видов работ рекомендуемых при обучении конструированию.

Ключевые слова: деталь, графическая деятельность, творческое мышление, проект, объект, элементы проектирования, конструктивное преобразование.

The article discusses the methodological basis for the use of constructive design tasks in the development of independent creative activity of students. An analysis of some of the works recommended for training in design is presented.

Key words: detail, graphic activity, creative thinking, project, object, design elements, constructive transformation.

Kirish. Ma'lumki, ilmiy texnikaviy rivojlanish ko'p jihatdan texnikaviy loyihalashga asoslangan. Texnikaning rivoji chizmalarsiz amalga oshmaydi. Buning uchun chizmachilikni o'qitish jarayonida va har bir grafik ismi bajarishda o'rganuvchilarda loyihalash elementlarini singdirib borish zarur.

Loyihalash amalda grafik savodxonlik, texnologik bilimlar, konstruksiyalash malakalariga tayanadi. Yangi loyiha dastlab fikran yaratilib, uning chizmasi konstruktorning g'oyasini ifodalovchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Asosiy qism. Insonning yaratuvchanlik faoliyatida grafik tasvir o'zaro bog'langan ikki vazifani bajaradi. Birinchidan, chizma fikrlashning o'ziga xos quroli, ikkinchidan fikr (g'oya)ni beruvchi vositadir. Shuning uchun ham loyihalash faoliyatida, asosan, grafik jihatlarni ajratib o'rganamiz.

Chizma yordamida inson g'oyani bilib oladi – bu vaqtda u chizmani o'qiydi yoki g'oyani beradi. Demak, loyihalash deganda mehnat umumdorligini oshirish uchun texnik-texnologik sharoitlar asosida butunlay yangi narsalar yaratish yoki amaldagisidan uni konstruksiyalash bilan bog'liq texnik hujjatlar to'plamini ishlab chiqishni tushunish mumkin. Bu jarayonni amalga oshirishda mashina detallarining shakli og'irligi va o'lchamlarining o'zgarishi tabiiy.

Detal va buyumlarni loyihalash prinsiplari ta'lim turlarida o'qitilayotgan chizmachilik fani orqali amalga oshiriladi. Umumta'lim maktablarida chizmachilikning fan sifatida o'qitilishining asosiy sababi politexnik ta'lim berish va zamonaviy texnikaviy progressga kirib borishga intilishni tarbiyalashdan iborat bo'lmog'i lozim.

Yangi g'oya bera oladigan, ijod bilan shug'ullana oladigan, detal va buyumlarni loyihalay biladigan yosh konstruktorlarni tayyorlash jarayonida ularda ro'y beradigan psixologik jihatlarni ham hisobga olish va undan samarali foydalanish lozim. Har qanday ixtiro uchun g'oya inson miyasida shakllantiriladi. Shuning uchun talabalar chizmachilik fanidagi konstruktiv loyihalash masalalari bilan shug'ullanganda ularda aqliy faoliyat ishga solinadi va idrok, hayol, tasavvur, tafakkur deb ataluvchi psixologik jarayonlar amalga oshiriladi.

Chizmachilik fani boyicha ijodiy masalalar tizimini ishlab chiqishda talabalarda yuqorida sanab o'tilgan amallarni bajarishni talab etadigan sharoitni modellashtirish kerak. Albatta, har bir muayyan vaziyatda ular turlicha nisbat va birikishda namoyon bo'lib, ijodiy fikrlashning turli tomonlarini rivojlantiradi, biroq har bir masala uchun umumiy yechish algoritmi, garchi yechish uchun barcha zarur ma'lumotlar mavjud bo'lsa-da, u o'quvchilarga ma'lum emas.

Texnik masala sharti muammoli vaziyatni keltirib chiqarishni ko'zda tutishi, yechish esa avval o'zlashtirilgan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo'llashga, ba'zida yangilarini mustaqil egallashga undashi lozim.

Nihoyat, ijodiy masalalarning majburiy xususiyati ularni yechishning variantivligi sanaladi. Faqat shu holdagina individual izlanish yuzaga keladi, uning yakuni yangi natija sanaladi. Yechimning ehtimoliy yo'llari mavjud bo'lmasa, demak, ijod ham bo'lmaydi.

Chizmachilik bo'yicha ijodiy masalalarning barchasida talabalardan u yoki bu kasb uchun xos bo'lgan maxsus bilimlarni talab qilmaydigan grafik ishlar asosiy o'rin tutishi lozim.

Chizmachilik va konstruksiyalash umuman, loyihachilik faoliyatining boshqa turlari uchun ham umumiy bo'lgan asosiy sifat ko'rsatkichi - grafik bilimlarni yangi, muayyan vaziyatda qo'llay olish malakasi sanaladi.

Ish davomida obyekt konstruksiyasi aniqlashtiriladi, ba'zida jiddiy tarzda o'zgartiriladi, shu sababli talaba o'zi yaratgan grafik asosga tuzatish kiritishi, qolaversa, buni chizmachilik qoidalariga muvofiq amalga oshirishni uddalay olishi lozim.

Boshqacha aytganda, shaklni hayolan o'zgartirish bilan parallel ravishda talabalar grafik o'zgartirishlarni ham amalga oshirishi lozim. Nihoyat, ishning yakunlovchi qismida o'quvchilar oldida yanada qiyin muammo yuzaga keladi: ijodiy ish natijasini chizmada savodli aks ettirish lozim bo'ladi. Bunda tasvirlarning obyekt shaklining xususiyatlarini yetarlicha to'liq va ifodali tarzda ochib beradigan optimal miqdoridan foydalanish kerak. Qiyinchilik shundan iboratki, bu vaziyatda talabalar o'zlariga ma'lum bo'lgan tasvirlar yasashning barcha usullarini sinab ko'rishi va keraklisini tanlashi, zarur qoidalarni esga olishi hamda ulardan foydalanishi talab etiladi.

Muhokamalar va natijalar. Konstruktiv o'zgartirishlarga oid masalalar talabalar uchun katta amaliy ahamiyat kasb etadi, chunki ularda muayyan texnik maqsad tushunarli tarzda qo'yiladi.

Asosiy konstruktorlik bilim va malakalarining tarkibiy qismlari nimalardan iborat? Qator pedagogik tadqiqotlar natijalarini jamlab, aytish mumkinki, ularga ko'p hollarda quyidagilar kiritiladi [1]:

1. Konstruksiyalarga qo'yiladigan umumiy (funktional, ergonomik, estetik va boshqa) talablarni bilish.
2. Chizmalarni o'qish va bajarish malakasi.
3. Detallarning optimal shakl va o'lchamlarini tanlash malakasi.
4. Materialni tanlay bilish.
5. Qayta ishlash usullarini bilish.
6. Kerakli hisoblashlarni amalga oshira bilish.
7. Detallarni birlashtirishning namunaviy usullarini bilish.
8. Standartlar va ma'lumotnoma xarakteridagi adabiyotlardan foydalana bilish.
9. Yaratilgan konstruksiyalarni sinashni o'tkaza bilish.
10. Mexanizmlar bilan ishlashda xavfsizlik texnikasi qoidalarini bilish.

Loyihalash elementlari bo'lgan ijodiy masalalarni tuzishda, avvalo, buyumni to'g'ri tanlash zarur. Biroq bu yerda murakkablik ya'ni, mehnatning mashaqqatligi nazarda tutiladi. Birinchidan, o'qishning ilk bosqichida tasniflanmagan buyumlar tanlanadi, ya'ni yig'ish jarayonlari qatnashmagan bir detalli buyumlar. Biroq talabalarga ikki va undan ortiq detaldan tuzilgan buyumlar sezilarli darajada kamligi ma'lum. Ikkinchidan, grafik faoliyat nuqtayi nazaridan shakli qiziqish uyg'otadigan buyumlarni tanlash lozim. Bunda mumkin qadar buyumning shakli zamonaviy bo'lishi va nihoyat uni ustaxonada tayyorlash mumkinligi ta'minlanishi kerak. Keyingi loyihalashga oid masalalar davomi yig'ish chizmalarini tuzish va uni o'qishga qaratilishi talabaga uqitirib boriladi.

Konstruksiyalashga o'rgatishda tavsiya qilinadigan ma'lum ish turlari tahlilida quyidagilar aniqlandi:

- 1) konstruksiyaning yetishmaydigan bo'g'imini to'ldirish (konstruksiyalashni oxiriga yetkazish);
- 2) qayta konstruksiyalash asosida konstruksiyani takomillashtirish;
- 3) texnik shartlar bo'yicha konstruksiyalash.

O'quv ishining sanab o'tilgan turlari chizmachilikni o'qitish jarayonlarini faollashtiradi, chunki ular grafik tasvirlardan foydalanish bilan chambarchas bog'liq. Bundan tashqari, ular sxema bo'yicha yoki o'z g'oyasiga ko'ra konstruksiyalashga nisbatan ancha soddaligi bilan ajralib turadi.

Konstruksiyalashni oxiriga yetkazish, qayta konstruksiyalash va texnik shartlar bo'yicha konstruksiyalash asosida talabalarning konstruktiv-grafik faoliyati o'ziga xosligi sifatida texnik yechimlarni izlash va ularni grafik tasvirlash yotadi.

Ijodiy masalalar mazmuni va ulardan o'quv jarayonida foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlashda o'quvchilarning konstruktiv-grafik faoliyatiga bog'liq bo'lgan xarakterli xususiyatlarni hisobga olish muhim sanaladi. Birinchidan, talabalar ularda shakllangan grafik bilimlarni qay darajada qo'llay olishini bilish; ikkinchidan, ijodiy ish jarayonida qanday xarakterli qiyinchiliklar yuzaga kelishi va ularning qay tarzda oldini olishni tushunish zarur.

Talabalar tomonidan konstruksiyalash elementlari kiritilgan ijodiy masalalarni yechish xususiyatlarini o'rganganda quyidagilar aniqlandi:

1. Talabalarning qiyinchiliklari masalaning dastlabki ma'lumotlarini tahlil qila bilmaslik (konstruksiya-dagi asosiy ziddiyatni topa olmaslik, mavjud bo'lmagan detal qaysi talablarga javob berishi va qanday ishlashi kerakligini tushunmaslik)dan boshlanadi. Bu talabalarning izlanuvchilik faoliyatiga salbiy ta'sir o'tkazadi va keyingi masalaning noratsional yechilishiga olib keladi.

2. Konstruktiv g'oyani grafik aks ettirishdagi qiyinchiliklar va talabalar yo'l qo'yadigan xatoliklar, asosan, avval shakllangan grafik bilimlarni yangi vaziyatda qo'llay bilmaslik bilan bog'liq. Muayyan tarzda bu quyidagilarda o'z ifodasini topadi:

a) konstruksiyaning xususiyatlarini yetarli darajada to'liq va ifodali aks ettiradigan tasvirlarning optimal miqdorini tanlay bilmaslik;

b) konstruksiyada asosiysini ajratib ko'rsatish imkonini beradigan darajani tanlay bilmaslik;

d) tasvirlarni chizmada joylashtirishda qiyinchiliklar;

e) chizmachilikning umumiy qoidalarini buzish bilan bog'liq xatoliklar.

Xulosa. Dastlabki konstruksiyani o'rganish uchun masalaning eng oddiy yakuniy natijasini olishga yo'naltirilgan sharti beriladi. Ilova yanada keng imkoniyatlarga ega bo'lgan konstruksiyani ishlab chiqishga yo'l ochadi, biroq bunda izlanish mahsulot bitta detaldan tarkib topishi kerakligi bilan chegaralanadi, chunki yig'ish chizmalarini o'rganmagan o'quvchilar orasida ixtisoslashtirilgan mahsulotni qanday chizishni bilmasdan turib, uni ishlab chiqishni istaydiganlar ko'plab topilishi mumkin.

Adabiyotlar

1. Raxmonov I., Valiyev A. Chizmachilik (chizmachilik fanida konstruksiyalash asoslari). -T.: "Voriz" nashriyoti, 2012.

2. Yodgorov N. Chizmachilikda fazoviy almashtirishlarni o'qitish jarayonida o'quvchilar bilish faoliyatini rivojlantirish // Monografiya. -Buxoro: "Durdona" nashriyoti, 2014.